

Επιστημονικό Άρθρο

Αποανάπτυξη

Μεχμέτ Σεβάτ Γιλντιρίμ

Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Γκαζιαντέπ, Τουρκία

Η αποανάπτυξη είναι μια κίνηση σκέψης που βασίζεται στην κριτική της οικονομικής ανάπτυξης. Σύμφωνα με τους υποστηρικτές της, η ανάπτυξη είναι ένας στόχος που είναι οικολογικά επιβλαβής για τον κόσμο, παράγει οικονομικές ανισότητες και προκαλεί κοινωνική διαφθορά και είναι αδύνατο να διατηρηθεί. Παρόλα αυτά, γίνεται αποδεκτή χωρίς αμφισβήτηση σαν θρησκευτική πεποίθηση. Η υποβάθμιση προτείνει την εγκατάλειψη της ανάπτυξης ως πρωταρχικό στόχο της οικονομίας. Σε αυτό το άρθρο, παρουσιάζονται οι οικολογικές, οικονομικές και κοινωνικές καταβολές αυτού του κινήματος, τα βασικά του επιχειρήματα, η εμφάνιση του σύγχρονου κινήματος αποανάπτυξης και οι συστάσεις πολιτικής.

Λέξεις κλειδιά: κίνημα αποανάπτυξης, οικονομική ανάπτυξη, οικονομία

Εισαγωγή

Υπάρχει μια ταχέως αναπτυσσόμενη ακαδημαϊκή συζήτηση για την αποανάπτυξη τα τελευταία χρόνια. Οι καρποί αυτής της συζήτησης είναι μια θεωρητική κανονιστική προσέγγιση και ένα εννοιολογικό πλαίσιο που καθιστά δυνατή την κατανόηση και την κριτική των σύγχρονων οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών θεσμών. Αυτό που διακρίνει την αποανάπτυξη από άλλες οικονομικές και κοινωνικές προσεγγίσεις είναι το θράσος της να φαντάζεται έναν μετακαπιταλιστικό κόσμο με συγκεκριμένες προτάσεις. Περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, ωστόσο, η αποανάπτυξη είναι μια κριτική του *ταμπού* της οικονομικής ανάπτυξης. Η προκλητικότητα της λέξης «αποανάπτυξη» χρησιμεύει στο να συνειδητοποιήσει κανείς πόσο βαθιά είναι η πίστη στην ανάπτυξη. Διότι από την προοπτική της αποανάπτυξης, η ανάπτυξη δεν είναι αναγκαιότητα της οικονομίας, αλλά ένα είδος θρησκευτικής πίστης. Η ανάπτυξη εδώ θα πρέπει να κατανοηθεί βασικά ως το αποτέλεσμα της οικονομικής παραγωγής. Οι οικονομικές δραστηριότητες που πραγματοποιούνται με σκοπό την αύξηση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ), ένα μέτρο που επίσης επικρίνεται εκτός της αποανάπτυξης, δεν είναι απαραίτητα καλές για τον κόσμο και την ανθρωπότητα. Για παράδειγμα, η καταστροφή που προκαλείται από μια στρατιωτική επιχείρηση που προκαλεί περιβαλλοντική καταστροφή παρέχει θετική συμβολή στο ΑΕΠ στα διάφορα στάδια του, συμπεριλαμβανομένης της παραγωγής όπλων. Δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα εδώ ως προς την ανταλλακτική αξία των προϊόντων. Και η οικονομική δραστηριότητα για την ανάπτυξη του κεφαλαίου πέτυχε τον

σκοπό της. Η πρόταση της αποανάπτυξης είναι η ανάπτυξη μιας οικονομίας που βασίζεται στην αξία χρήσης των προϊόντων και η εγκατάλειψη δραστηριοτήτων που στοχεύουν στην ανάπτυξη του κεφαλαίου. Η αποανάπτυξη επικρίνει την ανάπτυξη σε διάφορες πτυχές. Μπορούμε να πούμε ότι η κριτική της ανάπτυξης στρέφεται κυρίως στις οικολογικές βλάβες της, στις οικονομικές ανισότητες που αυξάνει και στον κοινωνικό εκφυλισμό που προκαλεί.

Πρέπει να σημειωθεί ότι μια θεμελιώδης κριτική της ανάπτυξης στην αποανάπτυξη είναι απλώς η αδυναμία απεριόριστης ανάπτυξης. Ο Τζέισον Χίκελ περιγράφει αυτή την αδυναμία, η οποία αγνοείται για χάρη της ανάπτυξης, με εντυπωσιακό τρόπο:

«Λάβετε υπόψη την παγκόσμια οικονομία το έτος 2000 και αναπτύξτε την με το συνηθισμένο ρυθμό 3% ετησίως. Ακόμη και με αυτή τη μέτρια αύξηση, η οικονομική παραγωγή θα διπλασιάζεται κάθε είκοσι τρία χρόνια, που σημαίνει ότι θα τετραπλασιάζεται πριν από τα μέσα του αιώνα, μέσα σε μισή ανθρώπινη ζωή. Και αν συνεχίσουμε την ανάπτυξη με τον ίδιο ρυθμό, μέχρι το τέλος του αιώνα η οικονομία θα είναι είκοσι φορές μεγαλύτερη - είκοσι φορές περισσότερο από ό,τι κάναμε ήδη τη δεκαετία του 2000. Άλλα εκατό χρόνια αργότερα και είναι 370 φορές μεγαλύτερη. Άλλα εκατό χρόνια μετά και είναι 7.000 φορές μεγαλύτερη, και ούτω καθεξής. Χλευάζει όλες τις δυνάμεις της φαντασίας» (Hickel, 2020, σ. 85).

Πώς μπορούμε λοιπόν να ορίσουμε την αποανάπτυξη; Αν και υπάρχουν διαφορετικοί ορισμοί ανάλογα με την προέλευση, ο ορισμός του Γιώργου Καλλή για την αποανάπτυξη είναι πολύ περιεκτικός: «Μια οικολογική-οικονομική προοπτική ως κοινωνικά βιώσιμη και δίκαιη μείωση (και τελικά σταθεροποίηση) της διακίνησης της κοινωνίας» (Kallis, 2011, σ. 874). Η αποανάπτυξη είναι ένα ρεύμα σκέψης. Προέκυψε και αναπτύχθηκε κάτω από συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες. Έχει επηρεάσει και επηρεαστεί από άλλα ρεύματα σκέψης. Επομένως, για να αναγνωριστεί η αποανάπτυξη, είναι απαραίτητο να εξεταστούν τα βασικά της επιχειρήματα, λαμβάνοντας υπόψη τις συνθήκες στις οποίες αναδύθηκε και αναπτύχθηκε.

Αυτό το άρθρο θα συζητήσει εν συντομία την προέλευση, την ανάπτυξη και τις προτάσεις της ιδέας της αποανάπτυξης. Για να γίνει αυτό, θα εξετάσουμε πρώτα τις ιδέες στα θεμέλια της αποανάπτυξης. Στη συνέχεια, θα εξεταστεί το σύγχρονο κίνημα αποανάπτυξης στον απόηχο της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008. Τέλος, θα παρουσιαστούν εν συντομία συγκεκριμένες προτάσεις πολιτικής και πρακτικές αποανάπτυξης.

Προέλευση

Η έκθεση «Τα όρια στην Ανάπτυξη» (*The Limits to Growth*) που εκπονήθηκε από τον Μίντοους και άλλους για λογαριασμό της Λέσχης της Ρώμης μπορεί να θεωρηθεί ως η πρώτη πηγή της θέσης της οικολογικής αποανάπτυξης. Το 1972, σε μια εποχή που η μακρά περίοδος ανάπτυξης μετά

τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο είχε τελειώσει με το πετρελαϊκό σοκ και η διεθνής κοινότητα συζητούσε τη ζημιά που προκάλεσε η ανθρωπότητα στη φύση για πρώτη φορά στη Διάσκεψη της Στοκχόλμης, οι συντάκτες αυτής της έκθεσης έδειξαν ότι η ανάπτυξη είχε οικολογικά όρια. Στην τρομερή προειδοποίησή της, η έκθεση ανέφερε:

«Εάν οι σημερινές τάσεις ανάπτυξης στον παγκόσμιο πληθυσμό, η εκβιομηχάνιση, η ρύπανση, η παραγωγή τροφίμων και η εξάντληση των πόρων συνεχίσουν να παραμένουν αμετάβλητες, θα φτάσουμε τα όρια ανάπτυξης σε αυτόν τον πλανήτη κάποια στιγμή μέσα στα επόμενα εκατό χρόνια» (Meadows et al., 1972, σ. 23).

Αυτό που ακουγόταν τόσο φουτουριστικό εκείνη την εποχή δεν ακούγεται έτσι σήμερα. Τα ίδια χρόνια, ο Γκεοργκέσκου-Ρέγκεν υποστήριζε ότι δεν θα ήταν δυνατή η απεριόριστη οικονομική ανάπτυξη σε ένα κλειστό θερμοδυναμικό σύστημα (Georgescu-Roegen, 1971). Τα επιχειρήματα σχετικά με τα οικολογικά όρια ανάπτυξης παραμένουν σημαντικό μέρος της βιβλιογραφίας για την αποανάπτυξη. Οι συγγραφείς της αποανάπτυξης μας υπενθυμίζουν ότι η φυσική ικανότητα των οικοσυστημάτων δεν επιτρέπει την απεριόριστη ανάπτυξη. Για παράδειγμα, ο Φαμπρίσε Φιλίπο σημειώνει ότι ήδη χρησιμοποιούμε το 125% της αναγεννητικής ικανότητας της γης (Filipo, 2008, σ. 27).

Εκτός από την κριτική της ανάπτυξης από οικολογική προοπτική, στα βιβλία του Ιβάν Ίλιτς εμφανίστηκε και μια κοινωνική και πολιτιστική κριτική. Ο Ίλιτς είδε όλες τις ανθρώπινες προσπάθειες που ξεπέρασαν τη φυσική κλίμακα ως κίνδυνο για την κοινωνία (Illich, 1973, σ. 4). Έκανε αυτή την παρατήρηση σχετικά με την υγειονομική περίθαλψη, την εκπαίδευση και τη μαζική βιομηχανική παραγωγή και πρότεινε τη χρήση απλών εργαλείων αντί της πολύπλοκης παραγωγής τους που προκαλούσε αποξένωση. Η παρατήρηση του Ίλιτς ήταν σημαντική, διότι αποκάλυψε την απαραίτητη σχέση μεταξύ της καταναλωτικής κοινωνίας και της οικονομικής ανάπτυξης.

Το τρίτο θεμέλιο της αποανάπτυξης μπορεί να βρεθεί στη σχολή του *τριτοκοσμισμού* (third worldism), η οποία προσδιορίζει τη σύνδεση μεταξύ της ανάπτυξης και της ανισότητας και των σχέσεων εξάρτησης μεταξύ των κρατών. Το *Décoloniser l'imaginaire* (Αποαποικιοποίηση του φανταστικού - 2005) του Σερτζ Λατούς και το *Comment ne plus être progressiste, sans devenir réactionnaire* (Πώς μπορεί κανείς πια να είναι προοδευτικός χωρίς να γίνει αντιδραστικός) του Ζαν-Πωλ Μπεσέτ, δύο βιβλία των οποίων οι τίτλοι είναι τόσο πομπώδεις και αμφισβήτησαν την παρουσίαση της ανάπτυξης ως μοναδικής επιλογής για όλο τον κόσμο στο όνομα της ανάπτυξης. Ο Λατούς ήθελε να απελευθερώσει τη φαντασία για να οικοδομήσει πέρα από την «ανάπτυξη» προσανατολισμένη στην καπιταλιστική οικονομία:

«Τα άτομα, που αρνούνται εν όλω ή εν μέρει τον κόσμο στον οποίο ζουν, προσπαθούν να εφαρμόσουν κάτι διαφορετικό, να ζήσουν διαφορετικά: να εργάζονται ή να παράγουν διαφορετικά σε διαφορετικές εταιρείες, να οικειοποιούνται εκ νέου το νόμισμα και για διαφορετική χρήση, σύμφωνα με μια

λογική διαφορετική από αυτή της απεριόριστης συσσώρευσης» (Latouche, 2005, σ. 21).

Τα βιβλία των Λατούς και Μπεςσέτ άνοιξαν μια νέα λεωφόρο για την αριστερή πολιτική του πράσινου τη δεκαετία του 2000, ενώ ταυτόχρονα ανέπτυξαν τη γαλλική έννοια «αποκατάσταση» (*décroissance*). Παρόλο που η *décroissance* εμφανίστηκε στην αριστερή οικολογική πολιτική, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν ασκούσε κριτική στον πραγματικό σοσιαλισμό που βασίζεται στην ανάπτυξη. Στο βιβλίο του «Καπιταλισμός, Σοσιαλισμός, Οικολογία» (*Capitalisme, socialisme, écologie*) (1991), ο Αντρέ Γκορζ γεφύρωσε τον κριτικό μαρξισμό και την οικολογική πολιτική. Στη διάσταση της δράσης, οι τριτοκοσμικοί/ανεξάρτητοι αγώνες και οι πράσινοι αγώνες προστέθηκαν στους ταξικούς αγώνες ενάντια στον καπιταλισμό.

Έτσι, πριν από την κρίση του 2008, οι οικολογικές, κοινωνικές και πολιτικές οικονομικές κριτικές κατά της ανάπτυξης είχαν ωριμάσει. Ήταν η κρίση που τους έφερε κοντά σε μια πιο περιεκτική κριτική.

Σύγχρονο Κίνημα Αποανάπτυξης

Το Διεθνές Συνέδριο για την Αποανάπτυξη, το οποίο διεξήχθη για πρώτη φορά το 2008, συνεχίζει να προσελκύει αυξανόμενο ενδιαφέρον κάθε χρόνο. Η δυναμική που δημιουργήθηκε από το συνέδριο συνέβαλε στην παραγωγή πολυάριθμων ερευνητικών δημοσιεύσεων σε διάφορους κλάδους, στην ίδρυση μιας ακαδημαϊκής ένωσης (*degrowth.org*) και στη διαμόρφωση ενός οργανωμένου κοινωνικού κινήματος (*degrowth.info*). Αυτό που έφερε κοντά τους υποστηρικτές της αποανάπτυξης ήταν η ανεπάρκεια των ανακουφιστικών μέτρων κατά της κρίσης του 2008, που είχε οικονομικές, οικολογικές και κοινωνικές διαστάσεις. Σε αντίθεση με άλλες προσεγγίσεις, γι' αυτούς, η «ανάπτυξη» ήταν άμεσα υπεύθυνη για την κρίση: «Από την προοπτική της αποανάπτυξης, η τρέχουσα οικονομική κρίση είναι αποτέλεσμα συστημικών ορίων στην ανάπτυξη. Δεν είναι κυκλική κρίση ή σφάλμα στο πιστωτικό σύστημα» (D'Alisa et al., 2015, σ. 36).

Η οικολογική κρίση ήταν βαθύτερη από ποτέ, με σοβαρές συνέπειες σε όλο τον κόσμο. Κινήματα όπως η «σχολική απεργία για το κλίμα» και η «εξέγερση της εξαφάνισης» απαιτούσαν άμεση δράση κατά της οικολογικής καταστροφής. Από την άλλη πλευρά, κινήματα για τα δικαιώματα όπως το «*los indignados*», το «είμαστε το 99%» και «τα κίτρινα γιλέκα» απαιτούσαν μια σημαντική αλλαγή ενάντια στην ανισότητα. Η αύξηση των ψήφων των δεξιών και αριστερών εναλλακτικών κομμάτων εκτός της κεντροφιλελεύθερης γραμμής έδειξε επίσης ότι οι κοινωνίες δεν πείστηκαν από υποσχέσεις ευημερίας.

Οι θεωρίες αποανάπτυξης συνέδεσαν όλες αυτές τις κρίσεις με την εξάρτηση από την οικονομική ανάπτυξη. Το βιβλίο «Αποανάπτυξη – Ένα Λεξιλόγιο για μια Νέα Εποχή» (*Degrowth - A Vocabulary for a New Era*) (2015), που επιμελήθηκαν οι Τζιάκομο Ντ'Αλίζα, Φεντερίκο Ντεμαρία και Γιώργος Καλλής, ήταν μια σημαντική συλλογή εννοιών που σχετίζονται με

την αποανάπτυξη με τρόπο που όλοι μπορούσαν να κατανοήσουν. Επίσης, το «Ευημερία Χωρίς Ανάπτυξη» (*Prosperity Without Growth*) του Τιμ Τζάκσον υποστήριξε ότι η έννοια της «ευημερίας» δεν είναι μοναδική στα οικονομικά της ανάπτυξης, αλλά μάλλον σχετίζεται με τις δημόσιες επενδύσεις και δαπάνες. Ομοίως, το «Οικονομικά Ντόνατ» (*Donut Economics*) της Κέιτ Ρόορθ (2017) πρότεινε μια οικονομία που είναι αγνωστικιστική (*agnostic*) για την ανάπτυξη, ενώ παραμένει εντός οικολογικών ορίων και ανταποκρίνεται καλύτερα στις ανθρώπινες ανάγκες.

Με την απόφαση για περιορισμό των παγκόσμιων εκπομπών αερίων σύμφωνα με τη Συμφωνία του Παρισιού που λήφθηκε στο πλαίσιο της IPCC το 2015, η «πράσινη ανάπτυξη» ή η «αειφόρος ανάπτυξη» έχει γίνει κύρια πολιτική για τις κυβερνήσεις σε όλο τον κόσμο. Εν τω μεταξύ, οι μελέτες αποανάπτυξης έχουν επικεντρωθεί στην κριτική αυτών των εννοιών. Υποστηρίζουν ότι οι βιώσιμες πηγές ενέργειας, όσο σημαντικές κι αν είναι, δεν μπορούν να αντικαταστήσουν πλήρως τα ορυκτά καύσιμα. Το πρόβλημα είναι ότι η ζήτηση ενέργειας αυξάνεται συνεχώς ανάλογα με την ανάπτυξη. Όσο υπάρχει ανάπτυξη, μια δομή παραγωγής που είναι αβλαβής για το παγκόσμιο οικοσύστημα είναι ένας κινούμενος στόχος που δεν μπορεί ποτέ να επιτευχθεί. Η μόνη λύση είναι να αλλάξουμε τον τρόπο που παράγουμε και ζούμε για να καταναλώνουμε λιγότερη ενέργεια. Η ιδέα της βιώσιμης ανάπτυξης προϋποθέτει ότι η ανάπτυξη μπορεί να αυξηθεί ενώ η χρήση πόρων και οι εκπομπές άνθρακα μειώνονται. Ωστόσο, οι τρέχουσες τεχνολογίες στη δέσμευση άνθρακα, την απόδοση και την καθαρή ενέργεια δεν επιτρέπουν ακόμη να γίνει αυτό με οικονομικά αποδοτικό και ασφαλή τρόπο. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο τα έργα πράσινης ανάπτυξης συνοδεύονται πάντα από επενδύσεις σε νέες τεχνολογίες. Ελπίζεται ότι η τεχνολογία που θα επιτρέψει τη βιώσιμη ανάπτυξη θα βρεθεί στο μέλλον. Σε μια ποσοτική μελέτη βασισμένη σε στοιχεία, οι Χίκελ και Καλλής αναφέρουν ότι «η απόλυτη αποσύνδεση δεν είναι εφικτή σε παγκόσμια κλίμακα στο πλαίσιο της συνεχιζόμενης οικονομικής ανάπτυξης» (Hickel & Kallis, 2019, σ. 6).

Καθώς πλησιάζαμε στη δεκαετία του 2020, ήταν καιρός να ορίσουμε μια θετική ατζέντα για την εφαρμογή, αντί να είμαστε απαισιόδοξοι επισημαίνοντας την επικείμενη περιβαλλοντική καταστροφή. Οι συγγραφείς της αποανάπτυξης άρχισαν να αναπτύσσουν συγκεκριμένες προτάσεις πολιτικής. Το «Βγάζοντάς τα Πέρα Χωρίς Ανάπτυξη» (*Managing without Growth*) (2008) του Πίτερ Α. Βίκτορ ήταν ένα πρώιμο παράδειγμα πρότασης για οικονομική διαχείριση που δεν στόχευε στην ανάπτυξη. Στο τέλος της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα, ενώ οι οικονομίες των ΗΠΑ και της Ευρώπης ετοίμαζαν νέα σχέδια για την Πράσινη Συμφωνία, η πανδημία του COVID-19 έδωσε απροσδόκητα μια πολύ ασυνήθιστη οικονομική εμπειρία για όλη την ανθρωπότητα. Κατά τη διάρκεια της καραντίνας, η οικονομία συρρικνώθηκε, οι εκπομπές ρύπων και η χρήση πόρων μειώθηκαν. Αλλά το πιο σημαντικό, έγινε σαφές ποιοι τομείς είναι πραγματικά σημαντικοί για μια υγιή και ποιοτική ζωή. Μεταξύ άλλων, το βιβλίο του Τζέισον Χίκελ «Το Λιγότερο Είναι Περισσότερο» (*Less is More*) (2020), που γράφτηκε στις μέρες της πανδημίας, περιείχε μια συνταγή για την οικονομία της αποανάπτυξης. Τα

ίδια χρόνια, έξι κυβερνήσεις - Φινλανδία, Σκωτία, Νέα Ζηλανδία, Καναδάς, Ισλανδία, Ουαλία - σχημάτισαν μια ομάδα με την ονομασία «Κυβερνήσεις Ευημερίας» (*Wellbeing Economy Governments*) και άρχισαν να εφαρμόζουν πρακτικές μη αναπτυξιακής οικονομίας (*well.org*). Ο κοινός χαρακτήρας των προτάσεων πολιτικής τους ήταν να διαχωρίσουν την ευημερία από την ανάπτυξη και να μοιράσουν την πίτα πιο ομοιόμορφα αντί να την μεγαλώσουν.

Συστάσεις Πολιτικής

Οι περισσότερες από τις συστάσεις στη βιβλιογραφία για την αποανάπτυξη είναι μακροοικονομικά μέτρα που μπορούν να εφαρμοστούν σε επίπεδο έθνους-κράτους. Άλλες είναι συστάσεις που μπορούν να εφαρμοστούν σε τοπικό και διεθνές επίπεδο. Υπάρχουν επίσης συστάσεις για άτομα και κοινωνία.

Κλιματικό Χρέος

Η ευθύνη για τις αρνητικές επιπτώσεις της ανάπτυξης στους ανθρώπους και στον κόσμο πρέπει να μοιραστεί. Οι χώρες και οι εταιρείες έχουν διαφορετικά επίπεδα ευθύνης για την οικολογική καταστροφή και τις οικονομικές ανισότητες. Ο Μαξ Ατζλ δίνει μια περίληψη των επιχειρημάτων ότι ο Παγκόσμιος Βορράς, ο οποίος είναι ιστορικά πιο υπεύθυνος, πρέπει να πληρώσει το χρέος για το κλίμα στον Παγκόσμιο Νότο (Ajl, 2021, σσ. 16-53).

Τοπικοποίηση των Αλυσίδων Εφοδιασμού

Ένα κοινό στοιχείο της αποανάπτυξης με την αντιπαγκοσμιοποίηση είναι η πρόταση για μετεγκατάσταση της οικονομίας. Σήμερα, οι τεράστιες παγκόσμιες αλυσίδες εφοδιασμού οδηγούν σε πολύ υψηλό αποτύπωμα άνθρακα προϊόντων που καταναλώνονται στον Παγκόσμιο Βορρά από τη μία πλευρά και σε εκμετάλλευση εργασίας στον Παγκόσμιο Νότο, από την άλλη. Ο Σερτζ Λατούς δίνει το παράδειγμα των γαρίδων που πιάστηκαν στη Σκωτία και μεταφέρθηκαν στην Ταϊλάνδη για να ξεφλουδιστούν με το χέρι και να μεταφερθούν πίσω στη Σκωτία ενώ ήταν ακόμη νωπές (Latouche, 2011, σ. 79).

Μείωση του Χρόνου Εργασίας και Κοινή Εργασία

Οι συγγραφείς της «Αποανάπτυξης» προτείνουν μείωση του χρόνου εργασίας όσον αφορά τις εβδομαδιαίες ώρες εργασίας και τις ετήσιες εργάσιμες ημέρες. Μετά τη Μεγάλη Ύφεση το 1929, ως μέρος του *New Deal*, ο Ρούσβελτ μείωσε την εβδομαδιαία εργασία από 48 σε 40 ώρες προκειμένου να προωθήσει την κατανομή των θέσεων εργασίας. Η μείωση της εργάσιμης εβδομάδας δοκιμάστηκε στη Νέα Ζηλανδία το 2018 και ήταν επιτυχής. Αυτό αναμένεται να οδηγήσει σε τρία αποτελέσματα: Κοινή χρήση απασχόλησης, μείωση απόδοσης και απελευθέρωση χρόνου (Parrique, 2020, σ. 593). Φυσικά,

η κοινή χρήση θέσεων εργασίας μπορεί να ισχύει για θέσεις εργασίας χαμηλής και μέσης δεξιότητας. Η μείωση του χρόνου εργασίας δεν πρέπει να στοχεύει μόνο στη δημιουργία θέσεων εργασίας, αλλά και στη μείωση της χρήσης πόρων και των εκπομπών.

Εγγύηση Απασχόλησης

Η εγγύηση απασχόλησης είναι η παροχή αξιοπρεπούς εργασίας από το κράτος ή την τοπική αυτοδιοίκηση σε όποιον επιθυμεί να εργαστεί. Η πρόταση αυτή έρχεται σε αντίθεση με τη νεοφιλελεύθερη αντίληψη ότι το κράτος πρέπει να παρέχει απασχόληση με βάση την παραγωγικότητα και δεν πρέπει να παρεμβαίνει σε μια ανταγωνιστική αγορά εργασίας. Οι υποστηρικτές της αποανάπτυξης υποστηρίζουν ότι αυτό θα ήταν μια προσιτή επιβάρυνση για τους εθνικούς προϋπολογισμούς.

Ελάχιστο και Ανώτατο Όριο Εισοδήματος και Προοδευτική Φορολογία

Ένα όριο ελάχιστου εισοδήματος είναι κοινή πρακτική σήμερα. Ωστόσο, για να αποτραπεί η διατήρηση των ανισοτήτων σε παράλογα επίπεδα, θα μπορούσε επίσης να εισαχθεί ένα ανώτατο όριο για το εισόδημα ή/και τον πλούτο. Οι Μπουχ-Χάνσεν & Κοχ σημειώνουν ότι «ως μέσα πολιτικής που υπόσχονται να μειώσουν την ανισότητα, τα ανώτατα όρια στον πλούτο και/ή στο εισόδημα είναι ελκυστικά από την άποψη της αποανάπτυξης» (Buch-Hansen & Koch, 2019, σ. 268) και αναλύουν τις επιλογές για εφαρμογή.

Η προοδευτική φορολογία, όπου οι υψηλότεροι εισοδηματίες φορολογούνται περισσότερο, προτείνεται ως μέσο για την εφαρμογή του εισοδηματικού ορίου.

Καθολικό Εισόδημα Ιθαγένειας και Καθολικές Υπηρεσίες

Είναι δυνατό να αυξηθεί η ευημερία με δημόσιους πόρους. Μια ενδιαφέρουσα πρόταση είναι να διατεθεί άνευ όρων σε όλους ένα εισόδημα διαβίωσης από τον δημόσιο προϋπολογισμό. Το καθολικό βασικό εισόδημα (ή το εισόδημα από την ιθαγένεια) έχει συζητηθεί σε διάφορες χώρες τα τελευταία χρόνια.

Το 2017 και το 2018, 2.000 άτομα στη Φινλανδία έλαβαν 560 ευρώ ο καθένας ως πιλοτικό πρόγραμμα και οι ερευνητικές εκθέσεις που δημοσιεύθηκαν το 2020 κατέδειξαν την επιτυχία της εφαρμογής του.

Συνοδεύεται επίσης από την πρόταση οι καθολικές βασικές υπηρεσίες, δηλαδή οι δημόσιες υπηρεσίες υψηλής ποιότητας σε τομείς όπως η υγεία, η εκπαίδευση, οι μεταφορές, ο πολιτισμός και οι τέχνες, να είναι δωρεάν για όλους.

Τομείς που θα Κοπούν

Μια οικονομία αποανάπτυξης δεν σημαίνει οικονομία χωρίς εμπόριο ή παραγωγή. Αλλά σημαίνει τέλος σε ορισμένους τομείς. Ο πρώτος τομέας που

οι υποστηρικτές της αποανάπτυξης θέλουν να δουν να εξαφανίζεται είναι η διαφημιστική βιομηχανία, η οποία τροφοδοτεί την καταναλωτική κουλτούρα. Επιπλέον, συνιστάται να τερματιστούν οι οικολογικά επιζήμιοι τομείς όπως η εξόρυξη και η παραγωγή ενέργειας με βάση τα ορυκτά καύσιμα (Hickel, 2020, σσ. 189-195). Η στρατιωτική βιομηχανία και οι χρηματοπιστωτικοί τομείς που είναι αποσυνδεδεμένοι από την πραγματική οικονομία είναι επίσης ανεπιθύμητοι τομείς σε μια οικονομία αποανάπτυξης.

Εισόδημα Συντήρησης

Η φεμινιστική οικονομία τονίζει τη σημασία της φροντίδας της εργασίας, η οποία εξασφαλίζει επίσης τη συνέχεια της παραγωγής. Ωστόσο, σε αντίθεση με τη μισθωτή εργασία, η εργασία φροντίδας προσφέρεται χωρίς επιβάρυνση. (Barca, 2019, σ. 180) Μια διαφορετική πρόταση από το άνευ όρων καθολικό βασικό εισόδημα είναι ότι η εργασία φροντίδας θα πρέπει να αμειβεται από το κράτος ή τις τοπικές κυβερνήσεις. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η εργασία φροντίδας αφορά όχι μόνο τους φροντιστές για παιδιά, ηλικιωμένους και άτομα που χρειάζονται φροντίδα, αλλά και για μη ανθρώπινα φυσικά όντα.

Τέλος της Προγραμματισμένης Απόσυρσης των Προϊόντων και Κοινή Χρήση αντί για Ιδιοκτησία

Σήμερα, η προγραμματισμένη απόσυρση προϊόντων είναι ένα δεδομένο χαρακτηριστικό της βιομηχανικής και τεχνολογικής παραγωγής. Ωστόσο, είναι γνωστό ότι τα προϊόντα μπορούν να παραχθούν ώστε να είναι πιο ανθεκτικά. Η προγραμματισμένη απόσυρση προϊόντων, η οποία εφαρμόζεται για τη διατήρηση της κατανάλωσης και της ανάπτυξης, αναμένεται να απαγορευτεί από τους υποστηρικτές της αποανάπτυξης.

Από την άλλη πλευρά, δεν είναι απαραίτητο να κατέχετε κάθε βιομηχανικό προϊόν για να το χρησιμοποιήσετε. Στο πλαίσιο της οικονομίας του διαμοιρασμού, υπάρχουν ήδη παραγωγικά παραδείγματα κατοικιών και οχημάτων που χρησιμοποιούνται από περισσότερους ανθρώπους.

Απλή Ζωή

Η κοινωνία της αποανάπτυξης συνεπάγεται μια μετατόπιση από έναν τρόπο ζωής υψηλής κατανάλωσης σε έναν απλούστερο, στον οποίο το λιγότερο είναι περισσότερο. Αυτή η πρόταση της αποανάπτυξης επικαλύπτεται με ορισμένες θρησκευτικές και πνευματικές προσεγγίσεις. Υπάρχει ένα κίνημα πρακτικών «πίσω στη γη» (*back-to-the-land*), «οικολογικές κοινότητες» (*eco-communities*), «άνθρωποι του τώρα» (*nowtopians*) που θέλει να δείξει ότι ένας άλλος τρόπος ζωής είναι εφικτός, αλλά αυτές είναι περιθωριακές πρακτικές. Η συμβολή του είναι στο να αποδείξει τη συνάφεια της επιλογής της άμεσης δράσης σε ατομικό επίπεδο.

Συμπέρασμα

Η αποανάπτυξη είναι ένα κίνημα της σκέψης στη δημιουργία. Η βιβλιογραφία για την αποανάπτυξη συνεχίζει να αναπτύσσεται και να παράγει αξιόλογες προτάσεις σε όλα τα επίπεδα. Το πιο απτό κέρδος που μπορεί να φέρει η αποανάπτυξη στην οικονομική επιστήμη, την κοινωνία και τον κόσμο είναι να τερματίσει την άποψη ότι η ανάπτυξη είναι κάτι μόνο θετικό. Η κριτική αυτής της θεωρούμενης ως δεδομένης και αναμφισβήτητης έννοιας καθιστά δυνατή την ενίσχυση της φαντασίας για μια μετα-αναπτυξιακή οικονομία και κοινωνία. Ενώ οι προτάσεις της αποανάπτυξης βρίσκουν περιορισμένη εφαρμογή σήμερα, η αποανάπτυξη εμπνέει άλλα έργα πράσινης οικονομίας. Αν δεν μπορεί να ανατρέψει, πιέζει· αν δεν μπορεί να ξεσκίσει, δαγκώνει. Τουλάχιστον για τώρα.

Βιβλιογραφία

- Ajl, M. A. (2021). *People's Green New Deal*. London: Pluto Press.
- Barca, S. (2019). An alternative Worth Fighting for. In E. Chertkovskaya, A. Paulsson, S. Barca (eds.), *Towards a political Economy of Degrowth*. London: Rowman & Littlefield.
- Besset, J.-P. (2005). *Comment ne plus être progressiste, sans devenir réactionnaire*. Paris: Fayard.
- Buch-Hansen, H. Koch, M. (2019). Degrowth through income and wealth caps? *Ecological Economics* 160(Jun): 264-271.
- D'Alisa, G., Demaria, F., Kallis, G. (2015). *Degrowth – A Vocabulary for a new era*. New York: Routledge.
- Filippo, F. (2008). Conceptual Roots of Degrowth. In *First International Conference on Economic De-growth for Ecological Sustainability and Social Equity*, 24-28. Paris, France.
- Georgescu-Roegen, N. (1971). *The Entropy Law and the Economic Process*. Cambridge: Harvard University Press.
- Gorz, A. (1991). *Capitalisme, socialisme, écologie*. Paris: Galilée.
- Hickel, J. (2020). *Less is More*. London: William Heinemann.
- Hickel, J., Kallis, G. (2019). Is Green Growth Possible. *New Political Economy* 25(4): 469-486.
- Illich, I. (1973). *Tools for Conviviality*. London: Marion Boyars.
- Jackson, T. (2017). *Prosperity without growth*. London: Routledge.
- Kallis, G. (2011). In defense of degrowth. *Ecological Economics* 70(5): 873-880.
- Latouche, S. (2005). *Décoloniser l'imaginaire*. Lyon: Paragon.
- Latouche, S. (2011). *Per un Abundanza Frugale*. Torino: Bollati Boringhieri.
- Meadows, et al. (1972). *The Limits to Growth*. Washington: Potomac Associates.
- Parrique, T. (2020). *The Political economy of Degrowth*. Hal Open Science, Université Clermont Auvergne; Stockholms universitet.
- Raworth, K. (2017). *Doughnut Economics*. London: Chelsea Green Publishing.
- Victor, P. A. (2008). *Managing without Growth*. Cheltenham: Edward Elgar.
- degrowth.info.
- degrowth.org.
- weall.org.

Degrowth

Mehmet Cevat Yildirim

Associate Professor, Gaziantep University, Türkiye

Degrowth is a movement of thought based on the criticism of economic growth. According to degrowth supporters, growth is a goal that is ecologically harmful to the world, produces economic inequalities and causes social corruption, and is impossible to sustain. Despite this, it is accepted without questioning like a religious belief. Degrowth proposes abandoning growth as the primary goal of the economy. In this study, the ecological, economic and social origins of the degrowth movement, its basic arguments, the emergence of the contemporary degrowth movement and policy recommendations are introduced.

Keywords: *degrowth movement, economic growth, economy*